

# П'ятитомне загальноакадемічне видання «Правова система України: історія, стан та перспективи»

## ТОМ 5

### ПЕРЕДМОВА

*«Закінчуються криваві війни, замиряються народи, але немає кінця боротьбі людства з цим дрібним, але непереможним ворогом [злочинністю] і не передбачається той час, коли караюча державна влада перекує свої мечі на орала і заспокоїться в мирі»*

*(Таганцев Н. С. Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. – М: Наука, 1994. – С. 4.)*

Запобігання злочинності та боротьба з нею є, як відомо, однією з основних внутрішніх функцій держави. Саме від належності виконання цієї функції значною мірою залежить не тільки стан правопорядку в країні, але й ціла низка інших показників, що характеризують якість життя населення, як-то: стан безпеки і захищеності індивіда, рівень корумпованості управлінського апарату, прозорість політичних, економічних та соціальних процесів тощо. Не буде перебільшенням зазначити, що ефективність здійснення державою функції по боротьбі зі злочинністю багато в чому визначає ефективність функціонування державної влади взагалі. Отже, держава повинна надавати великої уваги реалізації цієї своєї функції.

Визначальним завданням державної політики на сучасному етапі має стати максимальна концентрація зусиль усіх гілок влади та органів місцевого самоврядування на комплексному здійсненні радикальних економічних, правових, організаційних та силових заходів щодо рішучого обмеження всіх видів злочинних проявів, особливо таких, як посягання на життя та здоров'я, права та інтереси особи, хабарництво, злочини у сфері

господарської діяльності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів тощо. Саме в цьому має знайти вияв правова політика держави у сфері боротьби зі злочинністю.

Українська влада послідовно демонструє розуміння нагальних проблем, що існують у сфері боротьби зі злочинністю, та прагнення до активізації і посилення боротьби з нею. Так, Указом Президента України від 19 липня 2005 року «Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності» було передбачено, що з метою забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, особистої безпеки громадян, спрямування зусиль правоохоронних органів на протидію найбільш небезпечним посяганням на особу, її власність та громадський порядок, оцінка діяльності органів прокуратури України, органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів проводиться на підставі показників, які характеризують рівень довіри населення до правоохоронних органів, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, відображають результати їх службової діяльності, реальний стан злочинності в державі та її окремих регіонах і спираються на об'єктивні статистичні дані. Указом Президента України від 28 березня 2008 року «Про додаткові заходи щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, громадського порядку та посилення боротьби зі злочинністю» визнано за необхідне вжиття додаткових заходів, спрямованих на забезпечення протидії злочинності та посилення боротьби з нею, зокрема, щодо:

- 1) поліпшення координації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання вчиненню злочинів службовими особами, щодо активізації боротьби зі злочинами в економічній сфері, протидії нелегальній міграції, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;
- 2) попередження насильства в сім'ї, запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, втягненню неповнолітніх і молоді у злочинну діяльність;
- 3) захисту житлових та майнових прав осіб похилого віку, самотніх громадян, осіб з обмеженими фізичними можливостями, в тому числі їх прав як власників земельних ділянок;

4) профілактики наркоманії та алкоголізму, пропагування здорового способу життя, вжиття превентивних заходів, спрямованих на формування негативного ставлення молоді і дітей до вживання наркотиків та алкоголю.

Цим Указом Президент надав Кабінету Міністрів України, Службі безпеки України, Міністерству внутрішніх справ України, Державній податковій адміністрації України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державному комітету України у справах національностей та релігій, Фонду державного майна України та Генеральній прокуратурі України низку конкретних доручень і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності їх роботи по запобіганню злочинності та боротьбі з нею на сучасному етапі життя українського суспільства.

Підґрунтям для широкого реформування всієї системи запобіганню злочинності та боротьби з нею став Указ Президента України від 8 квітня 2008 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», яким було затверджено Концепцію реформування кримінальної юстиції України. Цією Концепцією, зокрема, передбачено, що в основу реформування кримінальної юстиції мають бути покладені багатовікові національні традиції правотворення і судівництва, положення вітчизняного права, які пройшли перевірку часом і виправдані практикою, прогресивні інститути правових систем держав Європейського Союзу, норми міжнародного права. Концепція має своїм завданням створення науково обґрунтованої методологічної основи, визначення змісту та напрямів реформування системи кримінальної юстиції, а саме:

гуманізація кримінального законодавства;

удосконалення кримінальних процесуальних норм і суміжного законодавства, в тому числі з урахуванням світового досвіду;

перебудова організаційно-функціональної структури кримінальної юстиції відповідно до норм реформованого законодавства;

реформування процедури досудового розслідування;

реорганізація системи органів досудового розслідування, функціональне відмежування їхньої діяльності від діяльності розвідувальних і контррозвідувальних органів;

забезпечення ефективності кримінального судочинства;

посилення захисту прав та інтересів потерпілих, гарантоване відшкодування завданої злочином шкоди;

створення умов для гуманізації сфери виконання кримінальних покарань;

розвиток інституту пробації та розширення застосування відновних процедур і примирення.

Нові підходи у сфері кримінальної відповідальності та кримінального судочинства мають кардинально змінити умови забезпечення прав людини, сформувавши переконаність особи й суспільства в дієвості принципу верховенства права, підвищити рівень довіри громадян України до інститутів влади загалом і до органів та установ системи кримінальної юстиції зокрема. Кримінальне судочинство має забезпечувати неухильне дотримання прав особи в ході діяльності органів досудового розслідування та судів відповідно до вимог Конституції України та міжнародних договорів щодо прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з урахуванням її тлумачення Європейським судом з прав людини.

В Концепції визначено конкретні напрямки реформування кримінального та адміністративно-деліктного законодавства (зокрема, поділ кримінально караних діянь на злочини та кримінальні проступки з подальшою диференціацією кримінально-правових наслідків їх вчинення та кримінально-процесуальних форм провадження справ про них); кримінального процесуального законодавства (зокрема, закінчення процедури розроблення та прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України з урахуванням стандартів Ради Європи та взятих Україною на себе зобов'язань); кримінально-виконавчого законодавства (так, передбачається, що визначальними мають стати положення, які встановлюють, що при поводженні з усіма особами, позбавленими волі, необхідно дотримуватися прав людини. Обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, мають бути необхідними та відповідати меті, з якою вони накладалися. Утримання ув'язнених в умовах, які порушують права людини, не може бути виправдано нестачею

ресурсів. Перебування у місцях позбавлення волі має бути максимально наближене до позитивних аспектів життя у суспільстві); реформування органів кримінальної юстиції (зокрема, вдосконалення їхньої діяльності за європейськими стандартами з метою підвищення рівня захисту прав людини і основоположних свобод, посилення боротьби з кримінально-караними діяннями і, як наслідок, на зростання довіри населення до цих органів тощо).

Проте, ці заходи не будуть самі по собі достатніми. Досконалість законодавства у сфері боротьби зі злочинністю, оптимізація системи судових, правоохоронних та інших органів залежать безпосередньо від рівня наукових досліджень у цій сфері. Як відомо, юридична наука, зокрема кримінально-правова доктрина, відіграла важливу роль в період підготовки та прийняття чинного КК України. Наразі українська юридична наука має своїм завданням створення широкої теоретичної бази для подальшого удосконалення боротьби зі злочинністю. Варто відзначити, що наука в цілому оперативно відгукнулася на виклики часу. В Україні значно поживалися дослідження питань загальної теорії боротьби зі злочинністю, кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінально-виконавчих, кримінологічних, криміналістичних та інших проблем, пов'язаних з протидією злочинності.

Певною мірою квінтесенцією та концентрованим підсумком наукових досліджень вітчизняних правознавців за останні роки у сфері боротьби зі злочинністю стало пропонуєме читачеві видання. Широке коло питань, що висвітлюється в цьому томі, структурно поділяється на сім блоків.

*Перший блок* складають питання, що стосуються загальної характеристики злочинності в Україні та системи запобігання їй і боротьби з нею. В цьому блоці, зокрема, визначаються сучасне поняття та природа злочинності, основні тенденції сучасної злочинності в Україні, характеристика окремих видів злочинів (таких, як злочини проти прав і свобод людини і громадянина, злочини у сфері економіки, корупційні та інші службові злочини, злочини проти громадської безпеки (незаконний обіг зброї, тероризм), злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів тощо). Досліджуються також особливості окремих видів злочинності, таких, зокрема, як організована злочинність, злочинність неповнолітніх та рецидивна злочинність.

До цього ж блоку належать і дослідження основних теоретичних питань системи запобігання злочинності та боротьби з нею в Україні. Зокрема, розроблена теоретична

характеристика та надано обґрунтування системи державної протидії проявам злочинності, визначаються її основні напрямки та засоби тощо.

*До другого блоку* належить дослідження проблем, що стосуються державної політики у сфері запобігання та боротьби зі злочинністю та формалізованого вираження цієї політики у відповідному законодавстві України. Зокрема, досліджуються кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кримінологічні та кримінально-виконавчі аспекти державної політики на сучасному етапі. У цьому ж блоці досліджуються, з одного боку, теоретичні проблеми законодавчого втілення різних напрямків державної політики у сфері протидії злочинності в Україні, з іншого – аналізуються теоретичні проблеми кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства України, законодавства, що регламентує запобіжну діяльність суб'єктів боротьби зі злочинністю в Україні.

*Третій блок* присвячено питанням щодо кримінологічного попередження злочинності в Україні. Передусім, висвітлюються теоретичні та практичні аспекти системи загально-соціального запобігання злочинності в Україні, а далі досліджуються питання спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання злочинності в Україні, у тому числі: поняття і структура спеціально-кримінологічного запобігання злочинності; проблеми об'єкту запобігання злочинності: визначення, характеристика, властивості і класифікація; суб'єкти спеціально-кримінологічного запобігання злочинності та їх головні напрями; організація і управління процесом запобігання злочинності; методи запобігання злочинності; основні принципи та ресурсне забезпечення запобігання злочинності тощо.

*Четвертий блок* становлять кримінально-процесуальні питання боротьби зі злочинністю в Україні. Зокрема, досліджуються питання, що стосуються діяльності органів досудового розслідування щодо запобігання та боротьби зі злочинністю. Основний акцент зроблено на проблемах правозастосування, що виникають в діяльності таких органів, а саме на питаннях застосування кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм, норм законодавства про оперативно-розшукову діяльність тощо. Тут же досліджуються проблеми діяльності органів досудового розслідування щодо виявлення та усунення причин й умов вчинення злочину, щодо захисту майнових та особистих немайнових прав і законних інтересів потерпілих від злочину, забезпечення відшкодування завданої злочином шкоди тощо.

В рамках цього ж блоку питань розглядаються і проблеми здійснення правосуддя у кримінальних справах, зокрема: завдання та функції суду в кримінальному судочинстві; особливості здійснення правосуддя у різних судових інстанціях; особливості судових актів і передусім – вироку в кримінальній справі тощо.

Розглянуті також питання про роль судово-експертних установ в запобіганні та боротьбі зі злочинністю в Україні. Визначено поняття та ознаки судової експертизи, досліджено проблему диференціації та інтеграції спеціальних знань, принципи судово-експертної діяльності, процесуальні та організаційні питання щодо призначення судових експертів та системи судово-експертних установ в Україні тощо.

Питання кримінально-виконавчої служби та правового регулювання її діяльності у сфері боротьби зі злочинністю складають *п'ятий блок* проблем, що досліджуються у цьому томі. Так, значна увага приділена визначенню ролі і значення Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі боротьби зі злочинністю, порядку визначення рівня безпеки установи виконання покарань Державною кримінально-виконавчою службою; проблемам виправлення засуджених до позбавлення волі та їх ресоціалізації тощо.

Окремий *шостий блок* складають питання системи управління та забезпечення діяльності правоохоронних органів і судів щодо запобігання та протидії злочинності в Україні, психологічних основ та наукового забезпечення діяльності суб'єктів по запобіганню та боротьбі зі злочинністю в Україні.

Нарешті, *сьомий блок* становлять питання міжнародного співробітництва України з іноземними державами у сфері запобігання та боротьби зі злочинністю. В рамках цього блоку, зокрема, досліджуються питання про систему міжнародного співробітництва у запобіганні та боротьбі зі злочинністю, основні проблеми сучасного етапі розвитку міжнародного кримінального права, особливостей участі України у міжнародному співробітництві із запобігання та боротьби зі злочинністю тощо.

В роботі над томом взяли участь провідні українські фахівці в галузі кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права, криміналістики, кримінології та суміжних наук. Серед них 23 доктори та 11 кандидатів юридичних наук, 1

академік Національної академії наук України, 12 академіків та 8 членів-кореспондентів Академії правових наук України.

Перекоаний, що запропоноване дослідження приверне увагу читача і стане у нагоді не тільки науковцям, але й всім, хто цікавиться теоретичними дослідженнями проблем запобігання злочинності в Україні та боротьби з нею, у тому числі законодавцю, а також практичним працівникам – суддям, прокурорам, слідчим, адвокатам, працівникам органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, всім, хто знаходиться на передньому краї боротьби зі злочинністю в Україні.